

Børnefattigdom i Danmark

Det burde ikke komme an på det materielle. Men hverdagen for danske børn er en anden, for her spiller forbrugsmulighederne en rolle for deres deltagelse i sociale fællesskaber, deres udviklingsmuligheder og trivsel.

Fattig? ■ Af Line Johansen og Zenia Ebbesen

■ Børnefattigdom som socialt problem er psykologisk set uudforsket herhjemme. Som psykologer står vi derfor over for en særlig udfordring, når vi i vores arbejde møder fattige børn. Der er brug for et psykologisk bidrag til at forstå de vanskeligheder, som kan være forbundet med en opvækst i økonomisk knaphed.

Har det konsekvenser ikke at være i besiddelse af en ny mobiltelefon, der ligner de andre børns? Hvilken betydning kan en begrænset økonomi have for børns livssituation? Svarene på den type spørgsmål indskrives sig i en ideologisk diskussion om forbrug og rører samtidig ved et samfundsmæssigt tabuiseret emne: børnefattigdom.

Emnet fattigdom har på det seneste haft bred mediemæssig, politisk og folkelig bevågenhed, blandt andet på grund af finanskrisen. Interessen skyldes desuden udgivelsen af en rapport fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2009), der konkluderer, at fattigdom udgør et stigende samfundsproblem. Ifølge rapporten viser fattigdommen sig fx ved, at der er børn i Danmark, som ikke har mulighed for at deltage i sociale arrangementer og fritidsaktiviteter eller har adgang til materielle goder på lige fod med andre børn.

Fattigdomsdiskussionen har dog især været præget af stor uenighed om, hvad fattigdom er, hvem der bør betegnes som fattige, og om Danmark overhovedet har et reelt fattigdomsproblem. Diskussionen tager ofte afsæt i en skelnen mellem to forskellige betydninger af fattigdom, henholdsvis fattigdom som et *absolut* eller et *relativt* fænomen.

Det absolutte fattigdomsbegreb bygger på forestillingen om et minimum af ressourcer i forhold til fysisk overlevelse, mens det relative fattigdomsbegreb inkluderer sociale og kulturelle aspekter ved fattigdommen. Man regnes her for fattig,

hvis man er afskåret fra det, som kan karakteriseres som almindeligt forbrug, og fra at deltage i samfundet. Den danske regering argumenterer for, at der ikke findes fattigdom i Danmark, og mener derfor, at der ikke er brug for en officiel fattigdomsgrænse, hvilket beror på en absolut fattigdomsforståelse.

Regeringens fattigdomsforståelse har været mødt af hård kritik fra forskningsinstitutioner og interesseorganisationer (CASA, Red Barnet m.fl.), der argumenterer for, at Danmark officielt bør operere med et relativt fattigdomsbegreb. I tråd med dette argument mener vi, at det er meningsløst at diskutere fattigdomsspørgsmålet i en dansk kontekst ud fra absolutte mål, da absolut fattigdom kun forekommer i begrænset omfang i Danmark. Danmark bør efter vores opfattelse have en officiel fattigdomsgrænse, der kan fungere som et fælles udgangspunkt for bekæmpelse af fattigdom. Den nuværende uklarhed om begrebsdefinitioner og målemetoder kan føre til, at de sociale og psykologiske følger af børnefattigdom ikke diskuteres eller tildeles nogen nævneværdig opmærksomhed, hvilket risikerer at medføre handlingslammelse.

Man kan stille spørgsmålstejn ved, om fattigdom er et politisk tabuiseret emne, måske fordi det udfordrer en fremherskende diskurs om lighed i det danske samfund? Under alle omstændigheder tyder noget på en politisk uvilje til at diskutere fattigdomsspørgsmålet. Der er derfor brug for en ens forståelse af begrebet fattigdom, således at det skal kunne rumme hele samspillet af økonomiske, sociale og kulturelle aspekter. Samtidig skal fattigdomsbegrebet være let at anvende i praksis.

Men hvordan kan vi forstå konsekvenserne af børnefattig-

>

- > dom i Danmark ud fra et psykologisk perspektiv? Det spørgsmål har været omdrejningspunktet i vores speciale (Ebbesen & Johansen 2009), hvor vi søger svar på, hvilken betydning økonomisk knaphed kan have for børns individualisering, deres sociale deltagelse og deres selvforståelse.

At være social om det materielle

Den eksisterende forskning i børnefattigdom i en dansk kontekst er primært deskriptiv og består af få kvantitative (Deding og Gerstoft 2009, Hussain 2003 og 2004) og kvalitative (Sloth 2004, Hammer-Helmich & Sørensen 2005, Espersen 2006) undersøgelser. Det er dog stadig muligt med udgangspunkt i disse at belyse de konsekvenser, en opvækst i økonomisk knaphed kan have for børnenes oplevelse af deres hverdag. Med afsæt heri vil vi argumentere for, at de materielle forbrugsmuligheder kan blive afgørende for børnenes muligheder for kompetenceudvikling og social deltagelse på tværs af arenaer som hjem, skole, fritid og jævnaldrende.

” Børnene skal kunne skelne mellem de værdier, der gælder hjemme, og dem, der findes i skolen ”

Materielle forbrugsmuligheder spiller en rolle for børnenes muligheder for social deltagelse blandt jævnaldrende. Børnene i disse undersøgelser beskriver, at det er vigtigt at have ting som mobiltelefoner, tøj og legetøj, hvis de vil 'være med' i børnegruppen. Flere fortæller, hvordan de føler sig fremmede eller ignorerede, når de ikke kan deltage i snakken med de andre. De er i høj grad bevidste om, hvem der har hvilke ting – børnene bedømmer sig selv og hinanden ud fra klare vurderingsdimensioner, hvor det materielle forbrug er centralt.

Ud fra Bourdieus (2007) terminologi kan det materielle forbrug forstås som den symbolske kapital i børnegruppen. Social forhandling om positionering blandt kammeraterne bliver således i høj grad påvirket af, om børnene er i besid-

delse af disse særlige ting, hvad der kan betyde, at børnene får tildelt en perifer position i børnegruppen. Der ses i de empiriske undersøgelser tegn på, at nogle af børnene i en tidlig alder er udsat for social marginalisering, og det har konsekvenser for deres muligheder for kompetenceudvikling i barndommen og dermed livschancerne i voksenalderen.

Ifølge Corsaro (2002) præsenterer jævnaldrendearenaen andre muligheder for kompetenceudvikling, end både hjemmet og skolen kan tilbyde, hvorfor det er afgørende for børn at blive inkluderet i børnegruppen. Børnenes samvær med jævnaldrende kan på baggrund af deres økonomiske forudsætninger blive præget af manglende jævnbyrdighed:

For det første fortæller børnene, at de bliver venner med børn, som ligner dem selv – nogle gange, fordi de ikke har andre muligheder. Børnene deler altså socioøkonomiske livsomstændigheder. Men hvis deres venner ligeledes er ressourcetsvage, hvilken betydning har det så for børnenes kompetenceudvikling?

For det andet ses der tegn på, at børnene aktivt adskiller hjemme- og jævnaldrendearenaen, idet de forsøger at undgå at tage andre børn med hjem. Dels fordi der typisk er ringe plads og de ikke har eget værelse, dels fordi der ikke er de samme muligheder for leg og samvær hjemme hos dem, da familierne ofte ikke har råd til at anskaffe computere eller PlayStation. Familiens økonomiske forhold bliver således afgørende for børnenes sociale deltagelsesmuligheder i hjemmet. At børnene bestræber sig på ikke at integrere hjemmearenaen med jævnaldrendearenaen, kan få følger, da netop de jævnaldrende har stor betydning for børnenes deltagelse på tværs af arenaer, herunder hvilket udbytte børnene kan få på skolearenaen.

Da fattigdom ikke kun indebærer begrænsede økonomiske ressourcer, men ofte også færre sociale og kulturelle ressourcer, kan der være stor forskel på, hvilke krav og forventninger børnene mødes af hjemme og i skolen. Børnene skal derfor kunne skelne mellem de værdier, ressourcer og adfærdsforventninger, der gælder hjemme, og dem, der findes i skolen. På den baggrund skal de kunne opbygge og anvende deres kompetencer, så de kan indgå i forskellige sociale kontekster. De jævnaldrende kan her i særlig grad være med til at støtte det enkelte barns deltagelse.

En undersøgelse (Espersen 2006) retter fokus på børnenes skoleliv og deres trivsel. Det er her påfaldende, at en stor del af børnene ikke trives. Grunden er typisk børnenes sociale relationer. Flere af børnene er udsat for mobning fra de andre elever, mens andre føler sig uden for det sociale fællesskab i skolen. Der ses her flere centrale perspektiver. Det første er samspillet mellem social og faglig trivsel, hvor børnenes velbefindende har indflydelse på deres muligheder for både at deltage i undervisning og tilegne sig stoffet. Vi kan være bekymrede for, om en del af børnene har et dobbelthandicap i form af sociale og faglige vanskeligheder.

Et andet perspektiv er, hvilken betydning dårlig trivsel og mobning har for børnenes selvforståelse. Ifølge den norske psykolog Underlid (2005) er fattigdom ofte forbundet med en følelse af skam, der kan forstærkes af en udbredt forståelse af, at skylden for den dårlige økonomi udelukkende bæres af forældrene. En kombination af dårlig trivsel, mobning og skam fører til dårligt selvværd og en negativ selvforståelse og får igen konsekvenser for børnenes deltagelse og kompetenceudvikling. Det er vanskeligt at sætte fingeren på, hvilken betydning den økonomiske faktor har for børnenes dårlige trivsel, men det er åbenlyst, at den kan betyde, at fattige børn udelukkes fra børnefællesskabet. >

> En anden vigtig arena er fritidslivet, hvor børnene er bevidste om, at de ikke har de samme muligheder som andre. Det gælder materielt forbrug og socialt, fx at tage på ferier og ture med familien og i forbindelse med fritidsaktiviteter. Nogle af børnene bliver afskåret fra at deltage i et almindeligt fritidsliv, da der måske er krav om kontingent, som forældrene ikke kan betale. Da fritidslivet både indeholder muligheder for fællesskab og udvikling af venskaber samt social, personlig og fysisk kompetenceudvikling, er dette altså aspekter ved hverdagslivet, som de økonomiske rammer sætter en stopper for.

Andre børn deltager i fritidsaktiviteter, men begrænset, eftersom forældrene ikke har råd til at betale for det påkrævede udstyr: fodboldstøvler eller deltagerbetaling ved ture og konkurrencer. Børnene her deltager altså på andre præmisser end de andre børn og får ikke det fulde udbytte af de muligheder, som et almindeligt fritidsliv kan give.

Fattige forældre skal være bedre forældre

Med dårlige økonomiske rammer skal forældrene i højere grad være i besiddelse af personligt overskud, kreativitet og et velfungerende socialt netværk.

I undersøgelserne beskriver nogle af børnene, hvordan deres forældre har været i stand til at skaffe en mobiltelefon til deres børn enten ved at trække på netværket eller fx ved at reparere en mobiltelefon fundet i storskrald. Nogle få børn har været på ferie med forældrene, fordi de har kunnet låne et kolonihavehus af en slægtning, og andre har benyttet sig af tilbuddene fra de mange frivillige organisationer, så børnene fx er kommet en uge til Bornholm i sommerferien.

At benytte sig af de muligheder, som trods alt tilbydes økonomisk trængte familier, kræver dog også et overskud, som flere af forældrene ikke nødvendigvis er i besiddelse af. I Deding og Gerstofts (2009) kvantitative undersøgelse af børnefattigdom i Danmark ses der, at børnenes familier ofte består af enlige forsørgere, at forældrene typisk ikke er i arbejde, at der ses en højere andel af ufaglærte, og at familien ofte har etnisk minoritetsbaggrund. Hvis vi sammenholder med en undersøgelse af social eksklusion af Elm Larsen (2004), er det iøjnefaldende, at netop disse grupper i højere grad risikerer at være socialt ekskluderet.

Det er derfor sandsynligt, at forældrenes muligheder for at trække på et socialt netværk kan være forringede. Samtidig viser flere undersøgelser (fx Schultz-Jørgensen et al. 2004), at økonomisk knaphed indebærer højere risiko for helbreds- og sundhedsmæssige problemer. Derfor mener vi, at forældrene ofte ikke vil kunne leve op til kravet om at kompensere for familiens begrænsede økonomiske ressourcer.

LITTERATUR ■

- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2009): Dahl, S., Quitzau J., Vilhelmsen, J. (17. marts 2009). *Fattigdommen vokser: Markant flere fattige siden 2001*. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd: www.ae.dk/files/AE_markant-flere-danskere-lever-i-fattigdom.pdf
- Bourdieu, P. (2007). *Den praktiske sans*. Hans Reitzels Forlag. Gylling.
- Corsaro, W.A. (2002). *Barndommens sociologi*. Gyldendanske Boghandel, Nordisk Forlag. København.
- CASA (2008): www.casa-analyse.dk/files/pdf/Foedevare-priser_og_lave_indkomster.pdf
- Deding, M. og Gerstoft, F. (2009) *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. SFI, København.
- Ebbesen, Z.A., Johansen, L.L. (2009): *Børnefattigdom. Et spørgsmål om flerkontekstuel ressourcefattigdom*. Københavns Universitet.
- Elm Larsen, J. (2004). *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. Socialforskningsinstituttet. København.
- Espersen, L.D. (2006) *Opvækst med afsavn. Interview om børns trivsel i familien, skole og fritid, når familiens økonomi er stram*. SFI og Red Barnet, København.
- Hammer-Helmich, L. & Sørensen, K. (2005). *Et indblik i fattige børns oplevelse af sundhed. En ensom kamp*. Speciale ved Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet.
- Hussain, M.A. (2004) *Børnefattigdom i Danmark 2002. Tema: Fattigdommens dynamik*. SFI/Red barnet, København.
- Hussain, M.A. (2003) *Børnefattigdom i danske kommuner 1984-2001*. SFI, København.
- Sloth, D.A. (2004) *Færre penge end andre børn. Interviewundersøgelse med børn fra familier med lav indkomst*. SFI, København.
- Underlid, K. (2005) *Fattigdommens Psykologi. Opplævelse af fattigdom i det moderne Norge*. Det Norske Samlaget, Gjøvik.

Det er i den sammenhæng påkrævet at gøre op med den opfattelse, at fattige familier selv bærer skylden for deres livs-omstændigheder. I stedet bør man have blik for de strukturelle forholds betydning. Fattigdom er et samfundsproblem, ikke et individuelt problem. Denne børnegruppe mødes også i skolen og fritidslivet af færre ressourcer til at imødekomme deres særlige udfordringer. Risikoen ved at påtvinge forældrene ansvaret er, at man mister de egentlige problemer af syne, og at børnene lades i stikken.

Line Johansen og Zenia Ebbesen, cand.psych.

